

The University Of Tehran Press

Journal of Social Problems of Iran

Women's Agency in the Field of Dress: A Social Constructionist Analysis of the Interaction between Structure, Identity, and Social Capital

Azadeh Niaz¹ | Faezeh Gholami² | Maryam Mohammadi³

1. Corresponding Author, Azadeh Niaz, Assistant Professor, Department of Family Sciences, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: azadehniaz@ut.ac.ir
2. Faezeh Gholami, PhD Student in Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: gholami.faezeh@ut.ac.ir
3. MA Student in Women's Studies, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: m.mohammadi5599@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 28 April 2026 Received in revised form: 20 June 2026 Accepted: 21 July 2026 Published online: 23 July 2026 Keywords: <i>Social Construction, Social Bonds, Hijab, Agency, Identity Construction.</i>	Women's hijab, their social agency, and their perceptions of the ways in which they express themselves and participate in social life constitute some of the most significant issues around which numerous social debates and challenges continue to emerge. Drawing upon a qualitative methodological tradition and employing the Grounded Theory approach, this study aims to explore and identify the various dimensions of the hijab issue as a social problem in contemporary Iran. The findings are derived from two phases of data collection—an expert phase and a fieldwork phase—and are based on a total of 40 interviews conducted through expert discussion sessions and in-depth field interviews. The analysis indicates that the hijab issue can be understood through the core category of agency perception. The causal conditions underlying the formation of this issue include Contextual Disembedding, network disconnection, and the absence of persuasive mechanisms. Furthermore, environmental constraints and male-dominated institutional structures were identified as contextual conditions shaping the issue, while perception-generating mechanisms and cost-generating mechanisms functioned as intervening conditions. The strategies adopted in response to this issue can be conceptualized in two major categories: identity construction and the enhancement of social and gender capital, and people-centered governance. The findings further suggest that the implementation of such strategies has the potential to facilitate profound social reforms.
Cite this article: Niaz, A., Gholami, F., & Mohammadi, M. (2026). Women's Agency in the Field of Dress: A Social Constructionist Analysis of the Interaction between Structure, Identity, and Social Capital. <i>Journal of Social Problems of Iran</i>, 17(1), 33-60. DOI: https://doi.org/10.22059/IJSP.2026.413438.671384	
 © The Author(s). Publisher: The University of Tehran Press. DOI: https://doi.org/10.22059/IJSP.2026.413438.671384	

Introduction

In recent decades, women's dress—and specifically the issue of the hijab—has transcended its status as a mere individual choice or cultural norm in Iranian society; it has evolved into a complex social phenomenon shaped by the interplay between social structures, value systems, individual and collective identities, and diverse forms of social agency. The significance of this issue lies not merely in the variations of dress patterns, but in the nuanced ways women perceive and experience their positions as social actors. Consequently, the hijab has become a contested field for the representation of identity, the acquisition of social status, the expression of resistance, and the redefinition of gender roles. While a significant body of existing literature has examined the hijab through normative, legal, political, or cultural lenses, few studies have attempted to explain the mechanisms of its formation within a theoretical framework rooted in social constructivism and the lived experiences of women. Furthermore, much of the prevailing research either focuses on policy-oriented and normative dimensions or treats the hijab exclusively as a cultural variable. Consequently, the social construction of this issue—emerging from the dialectic between women's agency, social structures, and gendered social capital—remains under-theorized. This gap highlights the imperative for a theoretical model capable of elucidating the mechanisms of the formation, reproduction, and transformation of this phenomenon. Moreover, dominant analyses often position women's agency in direct opposition to social structure, failing to recognize that agency and structure exist in a mutually constitutive, dynamic, and reproductive relationship. Accordingly, this study aims to delineate the social dimensions of the hijab issue in Iran and propose a theoretical model to understand its formation and reproduction. The study focuses primarily on the concept of "perceived agency"—a core category referring to how women conceptualize their own capacities for action, choice, participation, and influence within the social sphere.

Methodology

This study adopts a qualitative approach, employing Grounded Theory (GT) to allow theoretical concepts and categories to emerge directly from empirical data and to anchor the explanatory model in the participants' lived experiences. The data collection process was conducted in two distinct phases: Phase I involved expert interviews and specialized focus groups with scholars and researchers in gender studies, sociology, and cultural studies. Phase II involved field interviews with participants possessing relevant lived experiences. In total, 40 in-depth interviews served as the foundation for data analysis. Sampling was conducted using purposive and theoretical sampling strategies, continuing until theoretical saturation was achieved. Data analysis was performed through open, axial, and selective coding. To enhance the rigor and credibility of the findings, several strategies were employed, including constant comparative analysis, reflexive auditing, member checking, and expert validation. These measures served to strengthen the internal validity and theoretical coherence of the research findings.

Findings

The research findings demonstrate that "perceived agency" is the core category explaining the hijab issue in Iranian society. Perceived agency refers to the manner in which women conceptualize and experience their capacity for choice, influence, social participation, and the redefinition of their social positioning. Accordingly, the hijab issue is not merely about dress, but is fundamentally linked to individuals' perceptions of their capacity for agency and their ability to participate effectively in the social sphere.

Regarding causal conditions, three primary factors were identified. First, "contextual disembedding" (*jākandegi-ye bastari*), referring to the process whereby the hijab is detached from its deeper cultural, social, identity-related, and communicative contexts, rendering it a reduced and independent phenomenon. Second, "network dissociation," which manifests as the

gap between diverse spheres of governance and social life, resulting in a distance between cultural expectations and the economic and social realities experienced by women. Third, "weakness of persuaders," indicating the diminished efficacy of value frameworks in internalizing social concepts, norms, and meanings. Data analysis indicates that contextual disembedding, alongside network dissociation—which signifies a rift between the governance system and citizens' lived experiences—leads to the erosion of women's perception of their agency. Simultaneously, the weakness of persuaders reduces the capacity of value systems to transmit and internalize norms, exacerbating the divide between official norms and lived perceptions. The culmination of these conditions is the emergence of contradictory interpretations of the hijab issue and an increase in social tensions surrounding it.

In terms of contextual conditions, two main factors were identified: "environmental determinism"—encompassing pressures, restrictions, and social conditions affecting individual behavior—and "patriarchal institutional structures," which influence women's experience of agency through patterns of power distribution, opportunities, and social resources. These contextual factors create a landscape in which women's perception of social agency is formed and reproduced. Furthermore, the findings revealed two categories of intervening factors: "perception-shapers," which include non-rational factors directly influencing sensory, emotional, and lived experiences; and "cost-generators," which attach material, social, cultural, and political risks to reformist strategies, thereby impacting actors' choices and decisions.

In response to these conditions, two primary strategies were identified. First, the strategy of "identity construction and the enhancement of social and gendered capital," which emphasizes the redefinition of individual and collective identities, increasing social trust, strengthening social bonds, and promoting women's capacity for participation. In this study, "gendered capital" refers to the set of symbolic, cultural, and interactive resources through which women gain greater ability to define their social position, fulfill social roles, and participate in the public sphere. Second, the strategy of "people-centered governance," which is predicated on social participation, public discourse, attentiveness to citizens' lived experiences, and the utilization of persuasive mechanisms rather than purely prescriptive approaches.

Discussion and Conclusion

This study elucidates that the hijab issue in Iranian society is a multi-dimensional and social construct that cannot be reduced to cultural disputes or political conflicts. It is, in fact, the result of a complex interplay between patriarchal institutional structures, value systems, lived experiences, and social networks, wherein the hijab has become a field for the representation of identity, agency, and social status. According to the study's theoretical model, the formation of the hijab issue is influenced by causal (e.g., contextual disembedding) and contextual (e.g., environmental determinism) factors, which, alongside intervening factors, direct women's agency. A critical insight is that women's agency in this field is neither in absolute opposition to structures nor in total conformity to them, but is rather the product of an active process of meaning-making and identity redefinition. Ultimately, this research concludes that to address this issue effectively, one must transcend reductionist approaches and focus on profound social reforms—such as bolstering social capital, enhancing public trust, and developing participatory governance models—to reconstruct social bonds and strengthen women's capacity for agency.

انتشارات دانشگاه تهران

بررسی مسائل اجتماعی ایران

عاملیت زنان در میدان پوشش: تبیین برساختی تعامل ساختار، هویت و سرمایه اجتماعی

آزاده نیاز^۱ | فائزه غلامی^۲ | مریم محمدی^۳۱. نویسنده مسئول، آزاده نیاز، استادیار گروه علوم خانواده، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: azadehniaz@ut.ac.ir۲. دانشجوی دکتری جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: gholami.faezeh@ut.ac.ir۳. کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: m.mohammadi5599@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	حجاب زنان و عاملیت آنان در جامعه و فهم و ادراک آنان از شیوه‌های بروزات اجتماعی خود و نقش آفرینی‌های اجتماعی از جمله مهمترین مسائلی است که همواره در جامعه پیرامون آن مسائل و مشکلات متعددی شکل می‌گیرد. پژوهش حاضر در قالب سنت روش شناختی کیفی و اتخاذ روش نظریه مبنایی تلاش می‌کند تا ابعاد گوناگون مسئله حجاب در جامعه ایران را به عنوان یک مسئله اجتماعی بررسی و شناسایی کند. یافته‌های حاصل از این پژوهش که از انجام دو فاز نخبگانی و میدانی و مجموعاً ۴۰ مصاحبه که در قالب نشست‌های تخصصی از نخبگان و صاحب‌های میدانی بدست آمده و مورد واکاوی قرار گرفت حاکی از آن است که مسئله حجاب بر مبنای مقوله ادراک از عاملیت قابل فهم و بیان می‌باشد و جاکندگی بستری، انفصال شبکه ای و عدم وجود اقناع سازها از عوامل علی شکل‌دهنده این مسئله می‌باشد. همچنین جبر محیط و ساختارهای نهادی مردم‌محور از عوامل زمینه‌ای و ادراک سازها و هزینه سازها از عوامل مداخله‌گر در ایجاد این مسئله است و راهبردهای اتخاذ شده در برابر این مسئله در دو مقوله هویت‌سازی و افزایش سرمایه اجتماعی/جنسیتی و حکمرانی مردم محور قابل بیان است و پیامد حاصل از این راهبردها نیز اصلاحات عمیق را رقم می‌زند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۰۸	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۳/۳۰	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۳۱	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱	
کلیدواژه‌ها:	
برساخت، پیوند اجتماعی، حجاب، عاملیت، هویت‌سازی.	

استناد: نیاز، آزاده، غلامی، فائزه، و محمدی، مریم (۱۴۰۵). عاملیت زنان در میدان پوشش: تبیین برساختی تعامل ساختار، هویت و سرمایه اجتماعی. بررسی مسائل

DOI: <https://doi.org/10.22059/IJSP.2026.413438.671384>

اجتماعی/ایران، ۱۷(۱)، ۳۳-۶۰.

DOI: <https://doi.org/10.22059/IJSP.2026.413438.671384>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

امروزه بطور کلی حوزه جنسیت تحولات و چالش‌های متنوعی را دربر گرفته و ایجاد کرده است؛ که از جمله آن تغییرات حوزه عفاف و حجاب و فاصله گرفتن افکار و بروزات اجتماعی زنان از باورها و ارزش‌های مطلوب و عمل و پایبندی به قوانین اسلام می‌باشد. مسئله حجاب نه تنها به لحاظ شیوع بلکه با در نظر علل، بستر شکل‌گیری و تبعات آن موضوع اجتماعی مهمی می‌باشد. جامعه ایران شاهد تغییرات و تکانه‌های بسیار شدیدی در ساختارهای اجتماعی خود بوده‌است و تحولات و تحركات اجتماعی گوناگونی در سطوح و اقشار مختلف اجتماع رقم خورده‌است؛ که جایگاه، نگرش‌ها، نقش‌ها، انتظارات و حقوق دختران و زنان از جمله مهمترین حوزه‌هایی بوده است که چالش‌های اجتماعی جدی را پشت سر نهاده است. (Hezarjaribi et al., 2014, p.65) و حوزه حجاب و عفاف را میتوان از جمله مهمترین بخش‌هایی دانست که چالش‌های بسیاری را متحمل شده و می‌شود.

در واقع ایران امروز بیش از پیش در معرض ویژگی‌های جامعه مدرن نظیر فردگرایی، غلبه تکنولوژی، سلطه رسانه‌ای و... قرار گرفته است و طی دهه‌های گذشته و با افزایش روند خانگی شدن فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به عنوان مسئله اجتماعی نوظهور در میان زنان و دختران و به ویژه جوانان و نوجوانان، تجربه و درک جدیدی از عاملیت، حقوق، تصورات و انتظارات از نقش جنسیتی به وجود آورده است و وضعیت پیش آمده حجاب و مسئله فاصله از حجاب از جمله مسائلی است که در جامعه ایران بروز پیدا کرده و در صورت عدم مواجهه صحیح رو به فزونی می‌گذارد. نوع مواجهه زنان با مسئله حجاب و جهت‌گیری‌ها و رویکردهای اتخاذی نشان از نوعی تغییر در ایفای نقش‌های جنسیتی و فهم از عاملیت دارد و همین امر تغییرات عظیمی را در ظواهر و بروزات اجتماعی و نگرش‌ها و باورهای زنان ایجاد کرده است.

از همان آغاز روند نوسازی حکومت پهلوی حجاب زنان را به شیوه‌های گوناگون از کاربست اجبار و خشونت تا اقدامات نرم و مستمر تبلیغاتی به عنوان یکی از موانع ورود به تمدن بزرگ معرفی نمود، اما با وقوع انقلاب اسلامی و تاکید بر بازسازی فرهنگی جامعه، بار دیگر حجاب و فراگیر کردن آن مبتنی بر ملاحظات دینی و فرهنگی به عنوان یکی از مظاهر مقاومت در برابر رژیم پیشین در دستور کار دولت‌های پس از انقلاب قرار گرفت. با اهمیت یافتن حوزه فرهنگ در بازنمایی هویت‌های ملی و دینی، بازگشت به هویت‌های دینی در اشکالی مدرن توجه حکومت به موضوع حجاب زنان را به عنوان نمادی مذهبی و تاکید بر ضرورت رعایت آن را به عنوان منفعتی اجتماعی حتی در مقام تقابل با ترجیحات فردی قرار داده است. (Naghipoor eiveki et al., 2023, pp.146-147)

مسئله حجاب را می‌توان از ابعاد گوناگونی کاوید: از یک سو دارای وجوه دینی و ارزشی است، از دیگر سو دربردارنده ابعاد تاریخی و فرهنگی، و از سویی دیگر واجد جنبه‌های اجتماعی، سیاسی، امنیتی، حقوقی و جامعه‌شناختی است که هر یک می‌تواند بستری برای گفتگو و اظهار نظر باشد. پس از انقلاب اسلامی زنان و دختران جوانی که مایل بودند سطحی از عاملیت را داشته باشند حجاب را برگزیدند و بعضاً حتی سبک‌های جدیدی از پوشش و حجاب مانند مانتو و روسری در این فضا شکل گرفت. در طول ۴۰ سال بعد از انقلاب با وجود تاکید بر حجاب دو جریان در مواجهه با این موضوع شکل گرفته است یک جریان حجاب را با سوژگی زن تلفیق کرده و جریان دیگر حجاب را با ابژگی زن همراه می‌داند. این دوگانه سوژگی و ابژگی در درون جریان انقلاب به مرور بیش از گذشته زاویه پیدا کرده و از هم فاصله معنا داری گرفته است. امروزه گفتمان‌های رقیبی وجود دارد که سوژگی را بدون حجاب و حتی ضد حجاب تعریف می‌کند و اگر در گفتمان انقلاب برای آنها بدیلی ارائه نشود گفتگوهای رقیب جایگزین‌هایی را ارائه خواهند داد و گوی سبقت را در میدان خواهند ربود.

از سوی دیگر ناگفته پیداست که وضعیت موجود حجاب در جامعه امروز ایران چندان قابل قبول نیست و با وضعیت مطلوب فاصله بسیار دارد. این پژوهش بر آن است تا از گزاره‌های متداول و تحلیل‌های معمول فراتر رفته و بار دیگر از زاویه‌ای متفاوت به بررسی عمیق و کارشناسانه این مسئله بپردازد که در آن پرسش از طرح کلی حجاب، دعوت به کلان‌نگری و نیز توقع یک چشم‌انداز جامع در خصوص حجاب مدنظر است. مراد از طرح مورد نظر این پژوهش، رویکردی است که هم‌زمان جامعیت صحنه، پوشش‌ها و نیروها؛ و همچنین عمیق‌ترین و اصیل‌ترین نقاط تحلیلی را روشن کند. در نهایت تصویری راهبردی، متحدالاجزاء و کلان‌نگر از موضوع حجاب به‌دست داده و بدین طریق بتواند ما را از جزئی‌نگری و پراکنده‌گویی دور نگاه دارد.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پیشینه نظری پژوهش

در این پژوهش کیفی، نظریه جایگاهی پسینی و تفسیری دارد و صرفاً به عنوان ابزاری برای فهم عمیق‌تر داده‌ها در مرحله نهایی تحلیل به کار می‌رود، نه نقطه آغازین تحقیق. پژوهشگر با برخورداری از حساسیت نظری (توانایی تشخیص مفاهیم معنادار و پیوند آنها با الگوهای مفهومی)، یافته‌های حاصل از داده‌ها را در پرتو دیدگاه‌های جامعه‌شناختی مرتبط با معنا، هویت و تحولات فرهنگی تحلیل و تفسیر کرده است.

۲-۱-۱. نظریه کنش متقابل نمادین

بر اساس نظریه کنش متقابل نمادین، واقعیت اجتماعی امری از پیش ساخته نیست، بلکه در بستر تعاملات انسانی و از طریق بخشیدن معانی مشترک به اشیاء، رفتارها و نمادها شکل می گیرد. (Tavassoli, 1995, p. 262)

در این دیدگاه، افراد به عنوان کنشگران فعال و مختار، موقعیت ها را بر اساس این معانی تعریف کرده و رفتار خود را انتخاب می کنند. بنابراین، پوشش و حجاب نه رفتاری ثابت و هنجاری، بلکه کنشی اجتماعی با معانی متغیر در زمینه های مختلف (خانواده، دانشگاه، فضای عمومی، شبکه های اجتماعی) محسوب می شود. پژوهش حاضر نیز مؤید این دیدگاه است؛ چرا که نشان می دهد زنان بر اساس برداشت ذهنی خود از انتظارات اجتماعی، قضاوت دیگران و هویت مطلوب، شیوه پوشش خود را تنظیم می کنند. مفهوم هویت در این نظریه، پیوند میان نقش های اجتماعی و معانی ذهنی را برجسته می سازد؛ به این معنا که اهمیت و تعهد فرد به یک نقش، تعیین کننده میزان پذیرش و درونی سازی هنجارهای مرتبط با آن، از جمله حجاب، خواهد بود.

۲-۱-۲. بر ساخت اجتماعی واقعیت

دیدگاه برگر و لاکمن درباره بر ساخت اجتماعی واقعیت بیان می کند که معانی ذهنی انسان ها در فرایند عینی شدن، به نهادها و هنجارهای اجتماعی تبدیل می شوند و به صورت واقعیتی مشترک در زندگی روزمره تداوم می یابند (Berger & Luckmann, 1996, p. 90). نظم اجتماعی نیز محصول کنش های انسانی و فرایند مستمر عینی سازی است. بنابراین، هنجارهای مربوط به عفاف و حجاب نیز پدیده هایی اجتماعی هستند که در تعاملات روزمره شکل گرفته، تثبیت شده یا دچار تغییر می شوند. این دیدگاه امکان تحلیل تغییرات نگرشی و رفتاری نسبت به پوشش را در بستر تعاملات اجتماعی و فرهنگی فراهم می کند.

۲-۱-۳. جامعه شبکه ای و تغییرات فرهنگی از دیدگاه کاستلز

از دیدگاه مانوئل کاستلز، فناوری های ارتباطی نوین با ایجاد جامعه شبکه ای، ساختارهای اجتماعی و فرهنگی را دگرگون کرده و موجب شکل گیری جوامع مجازی و تغییر الگوهای تعامل انسانی شده اند (Khaniki & Babaei, 2012, p. 87). در این بستر، پدیده فردشده گی ظهور می کند که طی آن انتخاب های فردی نقش محوری در جهت دهی رفتار دارند، اگرچه این فردشده گی لزوماً به فردگرایی افراطی نمی انجامد و می تواند با کنش های جمعی نیز همراه شود. گسترش فضاهای مجازی، زمینه

بازتعریف هنجارهای فرهنگی و شکل‌گیری هویت‌های متنوع را فراهم می‌کند که در آن کنشگران میان انتظارات نهادی و ترجیحات شخصی توازن برقرار می‌کنند. این دیدگاه برای تحلیل تغییرات نگرشی نسبت به پوشش و سبک زندگی در شهرهای بزرگ اهمیت ویژه‌ای دارد.

چارچوب نظری ترکیبی پژوهش، متشکل از کنش متقابل نمادین، بر ساخت اجتماعی واقعیت و نظریه جامعه شبکه‌ای کاستلز، تحلیل چندبعدی از پدیده حجاب در تهران ارائه می‌دهد. بر این اساس، الگوهای پوشش نه تنها نتیجه هنجارهای رسمی، بلکه محصول تعامل معانی ذهنی، محاسبات اجتماعی، تحولات نسلی و تأثیرات رسانه‌ای هستند. حجاب به عنوان کنشی اجتماعی معنا می‌یابد که در تعاملات روزمره شکل گرفته، در فرایند بر ساخت اجتماعی تثبیت یا بازتعریف شده و تحت تأثیر تحولات ارتباطی با بازسازی هویت‌های فردی و جمعی پیوند می‌خورد. بنابراین، طراحی راهکارهای ترویج عفاف و حجاب نیازمند توجه هم‌زمان به ابعاد فرهنگی، اجتماعی، ارتباطی و ادراکی در سطوح نهادی، تعاملی و شبکه‌ای است.

۲-۲. پیشینه تجربی پژوهش

در ادامه جدول پیشینه پژوهش، منابع و خلاصه یافته‌ها آورده شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

حوزه مطالعاتی	منابع (نویسنده، سال)	خلاصه یافته‌ها
رویکردهای کلی (فلسفی، هنجاری، تاریخی)	جعفریان (بی‌تا) حداد عادل (۱۳۸۶)	- بررسی فلسفه، کارکردها، آثار اجتماعی و اخلاقی حجاب با رویکردی ایجابی و دینی؛ تحلیل تحول تاریخی پوشش در مواجهه با مدرنیته (جعفریان) - تأکید بر بازتاب نظام ارزشی و فرهنگی در پوشش (حداد عادل).
رویکرد سیاستی و مدیریتی	کلهر (۱۳۹۸) غلامی (۱۳۹۳)	- تحلیل سیاست‌ها و روند تغییر نگرش به حجاب با استفاده از داده‌های پیمایشی (کلهر) - بررسی علل بدحجابی در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی و ارائه راهکارها (غلامی)
تحلیل معنایی و گفتمانی	- محمدی و همکاران (۱۳۹۳) - ظهیری‌نیا و همکاران (۱۳۹۷) - قادرزاده و همکاران (۱۳۸۹) - حیایی (۱۳۹۸) - هدایتی و باستانی (۱۳۹۷)	- پوشش به عنوان نماد هویتی با دلالت‌های متفاوت در زمینه‌های فرهنگی؛ تجربه زیسته زنان از پوشش در کشاکش سنت و تجدد - ابعاد پیچیده هویتی و اجتماعی پوشش و رابطه آن با امر جنسی

حوزه مطالعاتی	منابع (نویسنده، سال)	خلاصه یافته‌ها
نگرش‌ها و رفتارهای گروه‌های اجتماعی	- بهار و محمودی (۱۳۹۵) - عسگری خانقاه و بهادری‌نژاد (۱۳۹۳) - کرم‌الهی و آقاسی (۱۳۹۱) - آتش‌زاده شوریده و همکاران (۱۳۹۵) - قادرزاده و همکاران (۱۳۸۹) - یحیایی (۱۳۹۸)	تأثیر عوامل هویتی، فرهنگی و اجتماعی بر پوشش زنان و دختران؛ نقش خانواده، رسانه و گروه همسالان در گرایش به حجاب؛ پوشش به‌عنوان بخشی از فرایند هویت‌یابی جوانان و بازتاب کشاکش سنت و تجدد.
سیاست‌گذاری و حکمرانی فرهنگی	- امامی و همکاران (۱۳۹۵) - قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) - رحیمی و همکاران (۱۳۹۲) - طرّه‌انی و همکاران (۱۳۹۸) - لطیفی و همکاران (۱۳۹۷)	تحلیل ذهنیت سیاست‌گذاران درباره مدیریت بدحجابی؛ آسیب‌شناسی اجرای سیاست‌های گسترش فرهنگ حجاب؛ بررسی الگوهای انتظامی و تأکید بر رویکرد مشارکتی در سیاست جنایی؛ چالش‌های سازمانی در اجرای سیاست‌ها
تحلیل گفتمانی و فرهنگ‌سازی رسانه‌ای	- فروتن (۱۳۹۲) - مرادخانی (۱۳۹۶) - بشیر (۱۳۹۰) - شهبازی سلطانی و خداپنده بایگی (۱۳۹۸)	بازتولید الگوهای حجاب در جامعه ایران؛ فرایند گفتمانی شدن پوشش زنان پس از انقلاب؛ بازنمایی حجاب در رسانه‌های غربی و فضای مجازی و نقش آن در شکل‌دهی به نگرش‌ها و سبک‌های پوشش.
آموزش، تربیت و ارزش‌های دینی	- سالاری‌فر و همکاران (۱۳۹۷) - حجازی (۱۳۹۷) - سهرابی و لباف (۱۳۹۸) - معزی و زارعی (۱۳۹۵) - مجیدی و نیک‌ملکی (۱۳۹۱)	مبانی دینی-تربیتی عفاف و حجاب و تأکید بر نقش آموزش فرهنگی در تقویت این ارزش‌ها؛ بررسی محتوای آموزشی و رسانه‌ای مرتبط با حجاب.
رویکردهای جدید و شکاف پژوهشی	- نقی‌پور ایوکی و همکاران (۱۴۰۲) - نبی‌لو (۱۴۰۳)	استخراج مؤلفه‌های سازنده حجاب در ایران پس از انقلاب در تعامل عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی (نقی‌پور)؛ آینده‌پژوهی مسئله حجاب با تأکید بر نقش سیاست‌گذاری و تحولات اجتماعی (نبی‌لو). همچنین اشاره به خلأ پژوهش در زمینه تجربه زیسته دختران نوجوان به‌عنوان گروه سنی در حال هویت‌یابی.

بررسی پیشینه نظری و تجربی نشان می‌دهد که عمده مطالعات موجود پیرامون حجاب، با نگاهی هنجاری، سیاست‌محور یا کلان‌نگر، از تحلیل کنشگری زنان در موقعیت‌های واقعی اجتماعی غفلت ورزیده‌اند. بخش بزرگی از پژوهش‌ها، پوشش را پدیده‌ای ایستا و نتیجه‌ی عوامل فردی یا مدیریتی دانسته‌اند، در حالی که درک زنان از پوشش، فرایندی پویا و چندلایه است که در بستر تعاملات روزمره، فشارها و تحولات فرهنگی شکل می‌گیرد.

همچنین، فقدان یک الگوی نظری یکپارچه که رابطه میان عاملیت زنان، ساختارهای نهادی، هویت‌یابی نسل جدید و سرمایه اجتماعی را تبیین کند، محسوس است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از نظریه مبنایی، ضمن رفع این خلأ مطالعاتی، با رویکردی برساختی-تعاملی، مدلی چندبعدی از تعامل ساختار و عاملیت در شکل‌گیری کنش پوششی زنان را در شهر تهران ارائه می‌دهد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. رویکرد و چارچوب نظری

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با هدف فهم ادراکات و معناسازی‌های مرتبط با مسئله حجاب در شهر تهران انجام شده است. چارچوب معرفت‌شناختی آن مبتنی بر پارادایم برساخت‌گرایی اجتماعی است. در این چارچوب، واقعیت اجتماعی نه امری ثابت و عینی، بلکه محصول تعاملات اجتماعی و فرایندهای معناسازی کنشگران تلقی می‌شود. بر این اساس، حجاب به مثابه پدیده‌ای اجتماعی در پیوند با هویت، نظام ارزشی و تفسیرهای روزمره افراد فهم می‌شود. راهبرد پژوهش، نظریه مبنایی^۱ است. در این رویکرد، مفاهیم و مقولات نه بر اساس چارچوبی از پیش تعیین‌شده، بلکه از طریق تحلیل نظام‌مند داده‌های تجربی و به صورت استقرایی استخراج می‌شوند و در نهایت در قالب یک الگوی مفهومی منسجم سامان می‌یابند.

۳-۲. جامعه مورد مطالعه و نمونه‌گیری

جامعه مورد مطالعه شامل کنشگران اجتماعی مرتبط با مسئله حجاب در شهر تهران است. نمونه‌گیری به شیوه نظری انجام شد؛ بدین معنا که انتخاب مشارکت‌کنندگان به صورت تدریجی و بر اساس مفاهیم در حال شکل‌گیری در فرایند تحلیل داده‌ها صورت گرفت. نمونه‌ها دارای بیشترین تنوع بودند.

گردآوری داده‌ها در دو فاز انجام شد:

- فاز نخبگانی: ۱۲ نشست تخصصی با مشارکت ۱۶ نفر از اساتید دانشگاه، پژوهشگران و فعالان حوزه عفاف و حجاب؛
- فاز میدانی: ۳۴ مصاحبه عمیق با شهروندان در مناطق مختلف شهر تهران با تنوع در ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نظیر سن، جنس و موقعیت اجتماعی.

^۱- Grounded Theory

فرایند نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت؛ به این معنا که داده‌های جدید منجر به شکل‌گیری مقوله تازه‌ای نشد. در مجموع، ۴۰ مصاحبه در این پژوهش تحلیل شد.

۳-۳. ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته بود. راهنمای مصاحبه بر اساس اهداف پژوهش طراحی شد و امکان طرح پرسش‌های پیگیرانه متناسب با پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان فراهم بود. این شیوه به پژوهشگر اجازه داد تا تجارب زیسته، ادراکات و تفسیرهای مشارکت‌کنندگان را به‌صورت عمیق و انعطاف‌پذیر واکاوی کند.

۳-۴. روش تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها هم‌زمان با گردآوری اطلاعات و بر اساس الگوی کدگذاری سه‌مرحله‌ای نظریه مبنای و به‌صورت مستمر و مقایسه‌ای انجام شد و بازنگری مداوم در کدها و مقولات در طول فرایند تحلیل صورت گرفت.

۳-۵. اعتبار و اعتمادپذیری پژوهش

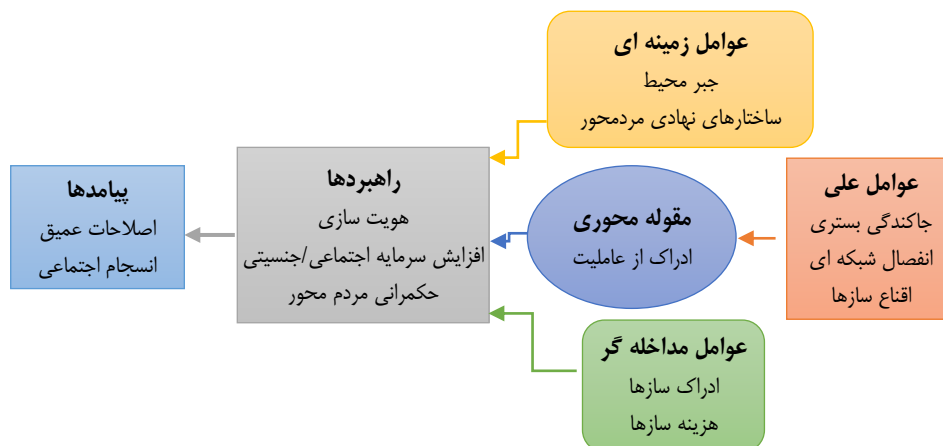
برای اطمینان از اعتبار یافته‌ها، پژوهش حاضر از راهبردهای جامعی بهره برده است: تنوع‌بخشی به نمونه‌ها برای پوشش طیف وسیع‌تری از تجربیات، مقایسه مستمر داده‌ها در تمامی مراحل تحلیل برای شناسایی الگوها و تناقضات، بازبینی و اصلاح مداوم کدها به منظور افزایش دقت طبقه‌بندی‌ها، و مستندسازی دقیق تمامی مراحل پژوهش جهت شفافیت و قابلیت پیگیری. این اقدامات مشترکاً به افزایش انسجام تحلیلی و ارتقای اعتمادپذیری نتایج پژوهش کمک شایانی کرده‌اند.

۳-۶. ملاحظات اخلاقی

این پژوهش با رعایت کامل اصول اخلاق در علوم انسانی انجام شده است. پیش از اجرای مصاحبه‌ها، رضایت آگاهانه مشارکت‌کنندگان اخذ گردید؛ اهداف پژوهش، نحوه استفاده از داده‌ها و حق انصراف در هر مرحله به اطلاع آنان رسانده شد. هویت مشارکت‌کنندگان به‌طور کامل محرمانه حفظ شده و اطلاعات فردی آنان در متن پژوهش حذف یا رمزگذاری گردید. ضبط مصاحبه‌ها با رضایت صریح افراد صورت گرفته و داده‌ها در محیطی امن نگهداری شدند. استفاده از اطلاعات صرفاً در چارچوب اهداف علمی پژوهش محدود گردید.

۴. یافته‌های پژوهش

داده‌های تحلیلی به بیان نتایج دیاگرام نهایی حاصل از دو فاز نخبگانی و میدانی انجام شده و تحلیل هر کدام از بخش‌های دیاگرام میپردازد.

شکل ۱. دیاگرام نهایی

۴-۱. مقوله محوری

در نظریه مبنای، مقوله محوری، مفهوم اصلی و فراگیر پژوهش است که سایر مقولات پیرامون آن شکل گرفته و کل فرآیند مورد مطالعه را تبیین می‌کنند. بر اساس تحلیل داده‌ها و مقایسه مستمر مفاهیم، در این پژوهش، ادراک از عاملیت به عنوان مقوله محوری شناسایی شد.

این مقوله، برداشت ذهنی کنشگران از میزان اختیار، قدرت انتخاب و توانایی اثرگذاری آن‌ها در ابعاد مختلف زندگی را در بر می‌گیرد. ادراک از عاملیت نقشی کلیدی و تعیین‌کننده در شکل‌گیری کنش‌های مرتبط با پوشش و حجاب ایفا می‌کند و در واقع، هسته اصلی تبیین رفتارهای این حوزه در این پژوهش است.

۴-۱-۱. ادراک از عاملیت

تحلیل نظام‌مند روایت‌های مشارکت‌کنندگان در دو فاز نخبگانی و میدانی نشان می‌دهد که «ادراک از عاملیت»، هسته مرکزی و پیونددهنده تمامی مقولات پژوهش حاضر است. در این مطالعه، عاملیت

صرفاً یک مفهوم تئوریک (توانایی انتخاب در برابر ساختار) نیست، بلکه به معنای «فهم کنشگر از میزان مالکیت بر بدن، حق ابراز هویت و توانایی اثرگذاری بر محیط» تجلی یافته است. یافته‌ها حاکی از آن است که برخلاف نگاه‌های سنتی، مسئله پوشش در ذهن زن امروز از یک «تکلیف شرعی-اجتماعی» به یک «ابزار عاملیت‌ساز» تغییر ماهیت داده است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که ادراک از عاملیت در میان مشارکت‌کنندگان حول سه محور کلیدی مفصل‌بندی می‌شود: عاملیت به مثابه ابراز هویت (در مقابل برجسب جنسی): یکی از یافته‌های کلیدی در فاز میدانی، تلاش زنان برای خروج از «اتمسفر امر جنسی» است. مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که تغییر در نوع پوشش یا روسری‌گردانی، نه یک کنش جنسی، بلکه یک «کنش هویتی» برای بازپس‌گیری عاملیت است. به تعبیر یکی از مشارکت‌کنندگان نخبگانی، برای درک این پدیده باید «از تحلیل‌های پوزیتیویستی دست برداشت و به اراده و خواستگاه خود زنان مراجعه کرد؛ چراکه زن امروز در حال ابراز هویت است، نه لزوماً غیریت‌سازی جنسی». این داده نشان می‌دهد که هرگونه سیاست‌گذاری که این ادراک از عاملیت را نادیده بگیرد، با مقاومت روبرو خواهد شد.

عاملیت در تلاقی سطوح سه‌گانه: یافته‌های حاصل از ۴۰ مصاحبه عمیق نشان می‌دهد که ادراک از عاملیت حاصل هم‌زمانی سه سطح به‌هم‌پیوسته است: در سطح کلان: بازتعریف قدرت انتخاب در فرایند برساخت اجتماعی واقعیت. در سطح خرد: بازتولید معانی در تعاملات روزمره و مواجهه با «دیگری» در فضای عمومی شهر تهران.

در سطح شبکه‌ای: تأثیر فضای مجازی در گسترش افق‌های تازه انتخاب که منجر به شکستن انحصار گفتمان‌های رسمی شده است.

تنش میان عاملیت و ساختار (جنسیت و قدرت): تحلیل‌ها نشان داد که جنسیت به عنوان یک مؤلفه ساختاری، ادراک از عاملیت را محدود یا جهت‌دهی می‌کند. با این حال، زنان در این پژوهش نشان دادند که حتی در میان محدودیت‌ها، «عاملیت‌راهبردی» خود را از طریق تغییر در سبک زندگی و بازتعریف نقش‌های سنتی بروز می‌دهند. ادراک از عاملیت در اینجا به معنای توانمندی در «تصمیم‌گیری‌های مستقل» (حتی در کوچک‌ترین ابعاد پوشش) است که مستقیماً بر عزت‌نفس و تصویر مثبت از خود اثر می‌گذارد.

در نتیجه «ادراک از عاملیت» متغیری است که مشخص می‌کند یک زن، حجاب را به مثابه یک «انتخاب آگاهانه» می‌پذیرد یا آن را یک «مانع ساختاری» می‌بیند. بنابراین، تبیین رفتارهای مرتبط با حجاب بدون در نظر گرفتن این هسته مرکزی (نحوه فهم زنان از قدرت انتخاب و استقلال خود)

ناممکن است. در واقع، یافته‌ها نشان می‌دهد که «عاملیت»، پل ارتباطی میان شرایط علی (مانند جاکندگی بستری) و راهبردهای کنشگران (مانند هویت‌سازی) است.

۴-۲. عوامل علی

عوامل علی در این پژوهش، نیروهای پیش‌رانی هستند که بستر ذهنی و عینی را برای شکل‌گیری «ادراک از عاملیت» فراهم می‌کنند. یافته‌های حاصل از تحلیل ۴۰ مصاحبه نشان می‌دهد که ادراک زنان از قدرت انتخاب و هویت خود، نه در خلأ، بلکه تحت تأثیر سه نیروی ساختاری و معنایی قرار دارد:

۴-۲-۱. جاکندگی بستری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نخستین عامل علی در تغییر ادراک زنان، پدیده‌ی «جاکندگی» است؛ یعنی گسست حجاب از منظومه معنایی و هویتی کلان. داده‌ها حاکی از آن است که وقتی حجاب از یک «مجموعه ارزشی کل‌نگر» (شامل عدالت، کرامت و اخلاق) جدا شده و به تنهایی مورد تأکید قرار می‌گیرد، در ذهن کنشگر از یک «ارزش عاملیت‌ساز» به یک «ابژه تحمیلی» تبدیل می‌شود.

یکی از اساتید (فاز نخبگانی) با استفاده از یک استعاره کلیدی، این جاکندگی را چنین توصیف می‌کند: «ما قطعه پازل حجاب را از آن تصویر منظومه‌ی اسلامی‌کنندیم و بردیم... مثل یک تصویر زیبا که قطعه‌ای از آن را بکنند و بگویند حتماً باید این را استفاده کنید و هزینه‌اش را هم بدهید». این «جداافتادگی معنایی» باعث می‌شود که زنان احساس کنند عاملیت آن‌ها در گرو پرداخت هزینه‌ای برای قطعه‌ای است که دیگر به کل تصویر زندگی‌شان (شامل پیشرفت، اشتغال و اعتبار اجتماعی) متصل نیست. در نتیجه، ادراک از عاملیت در اینجا به شکل «مقاومت در برابر این قطعه جدا افتاده» بازتعریف می‌شود.

۴-۲-۲. انفصال شبکه‌ای

دومین عامل علی، انفصال میان ساحت‌های مختلف حکمرانی و زیست اجتماعی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌گذار، عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی و امنیتی را به صورت «جزایر منفک» مدیریت می‌کند. این انفصال باعث شده است که کنشگر زن، میان «انتظارات فرهنگی» و «واقعیت‌های اقتصادی/اجتماعی» دچار تعارض شود.

تحلیل روایت‌ها نشان می‌دهد که وقتی سیاست‌های اقتصادی با زیست فرهنگی نوجوان و جوان هماهنگ نیست، او عاملیت خود را در فضای این انفصال و گسست جست‌وجو می‌کند. به تعبیر یکی از مشارکت‌کنندگان: «سیاست اقتصادی منفصل از زیست اجتماعی و کنش فرهنگی دیده می‌شود. در حالی که این‌ها عرصه‌های افقی در کنار هم هستند.» این انفصال شبکه‌ای باعث می‌شود ادراک از عاملیت، از یک مسیر سازنده (مشارکت در شبکه‌های رسمی) به سمت «ابراز هویت در فضاهای غیررسمی» تغییر جهت دهد؛ چرا که کنشگر احساس می‌کند در شبکه رسمی، پیوند معناداری میان تلاش او و عاملیت‌اش وجود ندارد.

۳-۲-۴. اقناع‌سازها

عامل علی‌سوم، میزان توانمندی چارچوب‌های ارزشی در درونی‌سازی مفاهیم است. یافته‌ها نشان می‌دهد که میان «گفتار نظری» و «تجربه عینی»، شکافی عمیق ایجاد شده است که قدرت اقناع‌گری سیستم را تضعیف می‌کند. ادراک از عاملیت زمانی مثبت و همسو خواهد بود که کنشگر، کارآمدی ارزش‌ها را در زندگی روزمره لمس کند.

داده‌های فاز میدانی به روشنی نشان‌دهنده یک «گسست نسلی در اقناع» است. مشارکت‌کنندگان معتقدند که پکیج‌های ارزشی موجود، «عینی و قابل لمس» نشده‌اند. یکی از کدهای طلایی در این بخش نشان می‌دهد که: «قدرت/اقناع‌پذیری/از دست رفته/است؛ نسل جدید احساس می‌کند از سیستم جلوتر است.» این احساس «جلوتر بودن»، ادراک از عاملیت را به سمتی سوق داده که کنشگر، ارزش‌های رسمی را نه به عنوان «مسیر توانمندی»، بلکه به عنوان «موانع عقب‌مانده» تفسیر می‌کند. در واقع، ضعف اقناع‌سازها باعث شده است که «عاملیت» در تقابل با نظام ارزشی تعریف شود، نه در امتداد آن.

۳-۴. عوامل زمینه‌ای

عوامل زمینه‌ای به شرایط خاص و بسترهایی اشاره دارند که در آن کنشگران اجتماعی راهبردهای خود را اتخاذ می‌کنند. این عوامل به‌طور مستقیم پدیده محوری را ایجاد نمی‌کنند، اما نحوه شکل‌گیری و انتخاب راهبردها را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

۱-۳-۴. جبر محیط

جبر محیطی به مجموعه‌ای از الزامات، هنجارهای رفتاری و انتظارات اطلاق می‌شود که محیط‌های اجتماعی بر کنشگران تحمیل می‌کنند. کنشگران، رفتار خود را بر اساس معانی و نمادهای حاکم بر

محیط تنظیم کرده و از طریق تعاملات روزمره، به بازتولید این الگوها و تشدید فشار اجتماعی کمک می‌کنند. ساختارهای محیطی نقشی بنیادین در ادراک زنان از عاملیت ایفا می‌کنند؛ چراکه عاملیت در این دیدگاه، پدیده‌ای زمینه‌مند است که در تعامل با شرایط محیطی بازتعریف می‌شود. تفاوت در کنش و رفتار زنان در فضاهای گوناگون (مذهبی، آموزشی، شغلی، تفریحی)، بازتابی از تأثیر معانی نمادین و انتظارات اجتماعی مرتبط با هر مکان بر احساس عاملیت است.

یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که این انتظارات در سطوح ذهنی (ادراک از مناسبات رفتاری) و عینی (بازخورد سایر کنشگران) نمود یافته و با همسویی اکثریت، منجر به شکل‌گیری نوعی جبر اجتماعی می‌شود. برای مثال، یکی از مشارکت‌کنندگان در تبیین این پدیده و نحوه مدیریت پوشش در محیط‌های مختلف می‌گوید: «محیطش خانومانه‌تر باشه یا مثلاً محیط مردانه‌تری باشه، این‌ها شاید رو پوشش من تأثیر می‌ذاره؛ مثلاً تو محیط مردانه‌تر شاید من ماتنوم آزادتر و بلندتر باشه تا جاهایی که خانوما بیشتر رفت‌وآمد دارن... شاید جو تأثیرگذار باشه، به هر حال مثلاً کنار دریا به جور میری، حرم امام رضا به جور میری.»

این داده نشان می‌دهد که میزان تأثیرپذیری از این جبر، با شدت نظارت اجتماعی غیررسمی رابطه مستقیم دارد؛ به‌طوری‌که در محیط‌های دارای شبکه روابط متراکم، تمایل به هم‌سویی با هنجارهای غالب افزایش می‌یابد، در حالی که در محیط‌های ناشناس، افراد آزادی ادراکی بیشتری را در انتخاب شیوه‌های کنش تجربه می‌کنند. چنان‌که همان مشارکت‌کننده اشاره می‌کند: «تو سفر دیگه به ذره پوشش هم متفاوت‌تر و آزادتره چون سفر به هر حال همسرت کنارت، شاید یه شهری میری که مثلاً خیلی آشنا نداشته باشی که بخوای ببینیشون.» در نهایت، جبر محیط، با ایجاد انتظارات هنجاری و فشارهای ساختاری مکان‌مند، نقش تعیین‌کننده‌ای در انتخاب راهبردهای کنشگری و نحوه ادراک زنان از عاملیت در موقعیت‌های مختلف ایفا می‌کند.

۲-۳-۴. ساختارهای نهادی مردم‌محور

ساختارهای نهادی مردم‌محور، الگوها، هنجارها و منطق‌های کنشی را ترویج می‌کنند که عمده‌تأبر تجربیات و انتظارات مردانه استوارند. این امر منجر به طراحی و کارکرد نهادهای اجتماعی، از جمله حوزه‌های آموزش، اشتغال، مشارکت اجتماعی و نظام‌های اداری، بدون در نظر گرفتن کافی تفاوت‌های جنسیتی و نیازهای خاص زنان می‌شود. در فاز نخبگانی، مشارکت‌کنندگان بر این باور بودند که «مدل حکمرانی شبه‌مدرن ما، با اجزا و ساختارهایش، با الگوی توسعه‌ی مدرن بسته‌شده بود و همراه خودش نگاه مردانه‌ی مدرنیستی را داشت؛ در نتیجه در خیلی جاها زمین‌بازی، زنانه نبود.» در

نتیجه، چارچوب‌های نهادی موجود، ظرفیت‌ها و تجربیات زیسته زنان را به‌طور کامل بازتاب نمی‌دهند.

یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهند که ناشناختگی یا کم‌توجهی به ابعاد تجربه زنانه در ساختارهای نهادی، عاملیت زنان را در چارچوب‌هایی که عمدتاً بر الگوهای کنش مردانه بنا شده‌اند، تعریف می‌کند. زنان برای حضور فعال اجتماعی، ناگزیر به بازتعریف کنشگری خود در قالب انتظارات نهادی موجود شده و این امر می‌تواند به شکافی میان تجربه هویتی شخصی و الزامات نهادی منجر گردد. این وضعیت، فشارهای مضاعفی بر زنان وارد می‌آورد؛ زیرا هم‌زمان با تلاش برای ایفای نقش‌های اجتماعی، با محدودیت‌های ناشی از عدم انطباق ساختارهای نهادی با نیازها و ظرفیت‌های جنسیتی مواجه می‌شوند. به تعبیر یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان نخبگانی، عامل مهم دیگر «باقیمانده‌ی نگاه‌های سنتی در جامعه است و فضاهایی که اغلب شکل مردانه داشت؛ تنگ‌نظری‌هایی نسبت به فرصت‌های زنانه به چشم می‌خورد. هرچند منع قانونی در این رابطه نبود اما فضا برای زنان تنگ بود. یعنی انگار هم فضا برای اشتغال و پیشرفتشان در اجتماع تناقض داشت و هم با روح زنانه‌ی خودشان و هم چالش‌هایی با نقش‌های خانوادگی داشت که هیچ‌کدام رفع نشد.» لذا، شکاف میان هویت ادراک‌شده، ظرفیت‌های واقعی و عملکرد اجتماعی، بر نحوه درک زنان از عاملیت تأثیر می‌گذارد. عاملیت زنان، نه تنها تحت تأثیر عوامل فردی، بلکه در تعامل با ساختارهای نهادی شکل می‌گیرد و میزان انعطاف‌پذیری این ساختارها در پذیرش تفاوت‌های جنسیتی، تجربه عاملیت را تقویت یا تضعیف می‌کند. در نهایت، ساختارهای نهادی مردمحور، از طریق تأثیر بر فرصت‌ها، انتظارات و چارچوب‌های کنش اجتماعی، نقشی حیاتی در شکل‌گیری راهبردها و ادراک زنان از عاملیت ایفا می‌کنند.

۴-۴. عوامل مداخله گر

عوامل مداخله گر در این مدل، متغیرهایی هستند که پیوند میان شرایط علی و راهبردها را تسهیل کرده یا به چالش می‌کشند. این عوامل در دو سطح «ادراک‌سازها» و «هزینه‌سازها» شناسایی شده‌اند:

۴-۴-۱. ادراک‌سازها

این پژوهش، ادراک‌سازها را عواملی مستقل از ساحت عقلانی تعریف می‌کند که مستقیماً بر درک حسی و تجربی افراد، به‌ویژه در زمینه عاملیت زنان، تأثیر می‌گذارند. این عوامل که محیط اجتماعی،

فرهنگی و رسانه‌ای فرد را در بر می‌گیرند، به دو دسته مصرف فرهنگی و نوع جهان‌بینی تقسیم می‌شوند:

مصرف فرهنگی: این دسته شامل ابزارها، فضاها و روابط فرهنگی است که تعامل فرد با محیط پیرامون را شکل می‌دهد. رسانه، به عنوان مهم‌ترین عنصر مصرف فرهنگی، نقشی میانبر در شکل‌گیری هویت و ادراک عاملیت زنان ایفا می‌کند. این مفهوم، فراتر از رسانه‌های سنتی و شبکه‌های اجتماعی، تمامی المان‌های صوتی و تصویری (مانند مراسم مذهبی، فیلم‌ها، کنسرت‌ها، بیلبوردها و آثار هنری) را در بر می‌گیرد. یافته‌ها نشان می‌دهد که محتوای فرهنگی مصرف‌شده، مستقیماً بر نگرش‌ها، باورها و انتخاب‌های اجتماعی افراد اثرگذارند. با نگاهی به دیدگاه کاستلز، می‌توان دریافت که رسانه‌ها به فردگرایی دامن می‌زنند. در شرایط کنونی، بسیاری از رسانه‌ها به جای ترویج فهم صحیح از عاملیت زنان، الگوهای مردانه را به عنوان معیار عاملیت معرفی می‌کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان معتقد است «همه جا در تلویزیون در شبکه‌های اجتماعی حرف از این است که آدم قدرتمن مرد است اگر می‌خواهی برند باشی و حرفی برای گفتن داشته باشی باید مردانه رفتار کنی انگار که اصلاً استاندارد را اونا تعیین می‌کنند» این امر، به دلیل فقدان رسانه‌های جایگزین مؤثر، تجربه زیسته زنان را مخدوش کرده و ادراک آنان از عاملیت واقعی خود را دچار اختلال می‌سازد.

جهان‌بینی: نفوذ اندیشه‌های مدرن و فردگرایی، به‌ویژه در میان زنان و نوجوانان، منجر به تفسیر فردمحور از باورها، ارزش‌ها و دستورات جمعی دینی و اجتماعی شده است. این روند، ضمن تضعیف پیوندهای اجتماعی، به افزایش نسبی گرایی و کثرت‌گرایی دامن می‌زند. در تحلیل نهایی، عوامل مداخله‌گر خارجی نظیر نفوذ فرهنگ غربی، لیبرالیسم و جریان‌های ضداسلامی، برداشت‌های متفاوتی از سوژگی و عاملیت شکل داده‌اند. مشارکت‌کنندگان در تبیین این تقابل جهان‌بینی معتقدند که نمادهای فرهنگی با هسته سخت باورهای فرد گره خورده است؛ به گونه‌ای که یکی از نخبگان پژوهش معتقد است: «چطور می‌شود از انسانی که سبک زندگی او غربی است و باوری به ارزش‌بودن حجاب ندارد، توقع پذیرش «وصله‌ی ناجور» حجاب را داشت؟ در موقعیتی که از هر سو زن به انسان‌محوری و غرب‌زدگی دعوت می‌شود، نباید از او توقع انتخاب پوشش عقیفانه داشت.» این داده نشان می‌دهد که وقتی جهان‌بینی فرد به سمت «انسان‌محوری مدرن» شیفت می‌کند، حجاب نه به عنوان یک انتخاب عاملیتی، بلکه به مثابه یک عنصر ناهمخوان (وصله ناجور) با کل زیست فرد تجربه می‌شود.

۲-۴-۴. هزینه‌سازها

در سپهر سیاست‌گذاری اجتماعی، هزینه‌سازها متغیرهایی هستند که تحقق راهبردهای اصلاحی را با مخاطرات مادی، معنوی و سیاسی توأم می‌سازند. در بافتار مسئله حجاب در ایران، این امر به عاملی بازدارنده در مسیر سیاست‌گذاری بنیادین بدل شده است؛ به‌طوری که سیاست‌گذاران به دلیل پرهیز از هزینه‌های کنشگری ساختاری، به انفعال یا مدیریت‌های سطحی روی آورده‌اند. تحلیل این بن‌بست سیاستی در دو سطح قابل تبیین است:

نخست، غلبه عقلانیت ابزاری و منطق مبادله‌ای بر نظام تصمیم‌گیری؛ جایی که اولویت حفظ موقعیت سیاسی و کسب رضایت کوتاه‌مدت، جایگزین راهبردهای عمیق و دیربازده شده است. یافته‌های فاز نخبگانی به وضوح نشان می‌دهد که پاسخ‌گویی به مطالبات عاملیت‌بخش زنان به دلیل ملاحظات انتخاباتی به حاشیه رانده شده است. یکی از مشارکت‌کنندگان در نقدی صریح بیان می‌دارد: «ذهن سیاستمداران ما بسیار انتخاباتی است؛ چه دولت باشد و چه مجلس. برای همین می‌بینیم که بیش از آن که به دنبال راهکارهای حساب‌شده و بلندمدت باشند، پیگیر راه‌حل‌های کوتاه‌مدت و زودبازده هستند؛ به فکر آنند که به انتخابات چهار سال بعد برسند و دغدغه‌ی رأی‌آوری و حفظ مشارکت‌کنندگان را دارند.»

این عقلانیت ابزاری، منجر به سطح دوم هزینه‌سازی، یعنی «تقلیل معنایی پوشش» شده است؛ به‌گونه‌ای که پوشش از یک سازه هویتی به ابژه مصرفی و نمایشی تغییر ماهیت داده است. این فرایند نه تنها لایه‌های عمیق ارزشی پوشش را مستحیل می‌کند، بلکه با بازتولید الگوهای ابژه‌ساز، بستر شکوفایی عاملیت زنانه را محدود ساخته و به تشدید فشارهای اجتماعی و فرهنگی انجامیده است. در نهایت، تداوم این روند و غلبه نگاه‌های کوتاه‌مدت سیاسی، مانع از شکل‌گیری رویکردی متوازن و جامع در بازتعریف نقش و جایگاه زن در جامعه معاصر می‌گردد و عاملیت زنان را در میان چرخ‌دنده‌های مصلحت‌سنجی‌های انتخاباتی گرفتار می‌کند.

۵-۴-۴. راهبردها

راهبردها به کنش‌ها و برهم‌کنش‌هایی اشاره دارند که کنشگران اجتماعی در پاسخ به پدیده محوری و در بستر شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر اتخاذ می‌کنند. در این پژوهش، راهبردها بیانگر شیوه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها امکان بازتعریف و تقویت ادراک عاملیت زنان فراهم می‌شود.

۱-۵-۴. هویت‌سازی

این پژوهش، هویت‌سازی را به عنوان راهبردی اساسی در تقویت عاملیت زنان معرفی می‌کند. این فرآیند که حول منظومه هویت زن شکل می‌گیرد، با تأکید بر ابعاد جنسیتی، فرهنگی و ملی، به ایجاد انسجام هویتی و در نتیجه، درک عمیق‌تر از عاملیت منجر می‌شود. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که حجاب نباید به عنوان یک امر منفرد، بلکه باید در بستر یک کل هویتی نگریسته شود. چنان‌که در روایت‌های مشارکت‌کنندگان تأکید شده است: «حجاب در بستر همین هویت زنانه است که فهم می‌شود».

بازنمایی ظرفیت‌های زنانه و تقویت پیوند هویت زنانه با هویت ملی، احساس نقش‌آفرینی اجتماعی، تعلق و معنا را در زنان افزایش داده و به بازتعریف نقش‌های جنسیتی یاری می‌رساند. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که اگر گفتمان حکمرانی نتواند بستری برای تبلور این هویت فراهم کند، با نوعی جابجایی مرجعیت مواجه خواهیم شد. به تعبیر یکی از مصاحبه‌شونده‌ها: «اگر ما فرصت‌های فهم این هویت زنانه و استفاده از قدرت، ظرفیت، عاملیت و شتاب‌دهی آن را نتوانیم در فضای درون گفتمان حکمرانی خودمان فراهم کنیم، این انرژی متراکم در جستجوی سوژگی خودش حتماً می‌تواند بدیل‌های دیگری پیدا کند که هیچ‌الضاقی به ارزش‌های دینی و فرهنگی ما نداشته باشد». لذا هویت‌سازی به مثابه سازوکاری معنایی، مانع از جذب این «انرژی متراکم» در ساختارهای بیگانه شده و عاملیت را در چارچوب اصیل خود بازتعریف می‌کند.

۲-۵-۴. افزایش سرمایه اجتماعی/جنسیتی

سرمایه اجتماعی به عنوان برآیند تعاملات متقابل، شبکه‌های ارتباطی و اعتماد عمومی، نقشی تعیین‌کننده در کنش‌های جمعی ایفا می‌کند. در نظام‌های فرهنگی تحت‌تأثیر کلیشه‌های جنسیتی، دسترسی زنان به منابع قدرت با محدودیت‌هایی مواجه شده که منجر به کاهش سرمایه اجتماعی آنان گردیده است. از این رو، ضرورت گذار از بن‌بست‌های هویتی، بازشناسی «سرمایه‌های جنسیتی» را به اولویت راهبردی بدل کرده است. این بازشناسی در گفتمان بومی، بر پایه الگوی سوم زن استوار است که با نفی دوگانه‌های شرقی (خانه‌نشینی منفعل) و غربی (ابژه‌سازی مصرفی)، زمینه هم‌افزایی نقش‌های فردی و اجتماعی را فراهم می‌آورد.

در تبیین این دیدگاه، اندیشمندان اسلامی بر ضرورت احیای جایگاه اصیل زن تأکید ورزیده‌اند؛ چنان‌که جوادی آملی معتقد است هویت واقعی زن در فرایندهای فرهنگی معاصر دچار تحریف شده است. همچنین، در منظومه فکری رهبر انقلاب اسلامی، معرفی الگوهای دینی به عنوان راهبردی

برای هویت بخشی مطرح است (Bankipour Fard, 2014, p 19). تحلیل یافته ها نشان می دهد که برخلاف جریان های جهانی که به سمت «ابهام جنسیتی» حرکت می کنند، حفظ اصالت زنانه خود یک راهبرد مقاومت و عاملیت ساز است. یکی از مشارکت کنندگان در این باره می گوید: «حذف جنسیت و ابهام جنسیت یک روند جهانی است؛ دنیا در آینده دچار خلأ زنانگی می شود و جوامع در جستجوی ابزارهایی هستند که تتمه زنانگی را حفظ کنند. در این میان، حجاب ازجمله ابزارهای آینده ای است که می تواند این اصالت و صلاحیت جنسیتی را محقق کند.» بر این اساس، تقویت سرمایه جنسیتی نه یک رویکرد سنتی صرف، بلکه یک راهبرد آینده پژوهانه برای صیانت از سوژگی زن در برابر موج های ابژه ساز جهانی است.

۳-۵-۴. حکمرانی مردم محور

حکمرانی مردم محور، که بر مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای سیاست گذاری استوار است، به عنوان سازوکاری کلیدی برای افزایش کارآمدی نظام تلقی می شود. در حوزه مسائل زنان، مشارکت آنان در شناسایی مسائل و اجرای برنامه ها، نقش مهمی در ارتقای عاملیت ایفا می کند. هنگامی که گروه های اجتماعی خود را در منافع سیاست ها سهیم بدانند، هویت جمعی و سرمایه اجتماعی تقویت می گردد. با این حال، یافته های پژوهش نشان دهنده وجود یک تناقض ساختاری در مشارکت دهی است که منجر به مقاومت مدنی می شود.

تحلیل عمیق داده ها نشان می دهد که وقتی مشارکت مردم در کلان پروژه های ملی نادیده گرفته شود، مسائل فرهنگی به نقاط اصطکاک تبدیل می شوند. یکی از مشارکت کنندگان با ارجاع به ایده ی امام خمینی (ره) درباره مشارکت مردم بیان می دارد: «چون منافع ساخت فعلی قدرت، اقتضا می کند که مشارکت مردم پس زده شود، لذا مسائل اجتماعی مثل حجاب به صورت گسل ظهور پیدا می کند.» این استعاره ی «گسل» نشان دهنده شکافی است که در اثر عدم توازن در مداخله گری دولت ایجاد شده است؛ به طوری که حاکمیت در امور کلان مردم را دخالت نمی دهد، اما در امر پوشش به صورت حداکثری مداخله می کند.

به تعبیر این مشارکت کننده: «مردم این مداخله را پس می زنند، چون دیگر در قبال مفاهیمی مانند عدالت، آزادی و تمدن سازی از طرف حاکمیت مشارکت داده نمی شوند و احساس مسئولیت نمی کنند.» لذا، تحقق حکمرانی مردم محور نیازمند پویایی در فهم مسائل، بهره گیری از رویکردهای اجتهادی پویا و از همه مهم تر، بازگرداندن حس مسئولیت پذیری به زنان از طریق سهیم کردن آنان

در تمامی ساحت‌های تمدن‌سازی است، تا حجاب نه به عنوان یک «امر تحمیلی» بلکه به عنوان بخشی از «مسئولیت اجتماعی» درک شود.

۴-۶. پیامدها

پیامدها خروجی‌ها و نتایج حاصل از به‌کارگیری راهبردها در بستر مدل پارادایمی پژوهش هستند. در این بخش، اثرات اتخاذ راهبردهای «هویت‌سازی»، «افزایش سرمایه جنسیتی» و «حکمرانی مردم‌محور» در دو سطح اصلاحات عمیق و انسجام اجتماعی تبیین می‌شود.

۱-۴-۶. اصلاحات عمیق

اصلاحات عمیق به تغییرات بنیادین در لایه‌های زیرین نظام معنایی و ساختاری اشاره دارد که فراتر از مدیریت سطحی پوشش عمل می‌کند.

هویت‌سازی و اصلاحات عمیق: هویت‌سازی، هنگامی که با چارچوب نظری منسجم طراحی شود، قادر است لایه‌های شناختی و ارزشی زنان را بازآرایی کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اگر حجاب از یک «وصله ناجور» به یک «منظومه معنایی» تبدیل شود، قابلیت درونی‌سازی می‌یابد. در این رویکرد، هویت ایرانی-اسلامی نه مجموعه‌ای از هنجارهای تجویزی، بلکه راهی برای بازتعریف عاملیت زنان است. کنشگری زنان در این بستر، از طریق بازخوانی نقش‌های جنسیتی، به صورت انتخاب‌های آگاهانه محقق می‌شود. بازشناسی ابعاد فطری و جنسیتی، نه به عنوان محدودیت ساختاری، بلکه به عنوان چارچوب معنابخش کنش اجتماعی تلقی شده که به تثبیت انسجام هویتی و تداوم الگوی مطلوب زنانگی در افق آینده می‌انجامد.

افزایش سرمایه اجتماعی/جنسیتی و اصلاحات عمیق: بازتعریف قدرت‌های زنانه در بستر فرهنگی ایران، می‌تواند به بازآرایی الگوی مشارکت زنان در عرصه عمومی بینجامد. در این چارچوب، عاملیت زنان نه به مثابه امری فردی و گسسته، بلکه به عنوان برآیند تعامل دیالکتیکی میان کنشگر و ساختار فهم می‌شود. تحلیل روایت‌های نخبگان نشان داد که تقویت پیوندهای شبکه‌ای، ظرفیت تبدیل توانمندی‌های بالقوه به کنش‌های بالفعل را فراهم می‌کند. پیامد این فرایند، بازتنظیم رابطه متقابل زنان و جامعه و گذار از «وضعیت انفعال» یا «کنش‌های واکنشی» به سوی عاملیتی بازاندیشانه و ساختارمند است؛ عاملیتی که ضمن حفظ اصالت، قابلیت اثرگذاری بر ساخت اجتماعی را داراست.

حکمرانی مردم‌محور و اصلاحات عمیق: حکمرانی مردم‌محور با درگیر کردن فعالانه شهروندان، مفهوم عاملیت را از «مقاومت در برابر قانون» (که در شرایط گسست شبکه‌ای رخ می‌دهد) به «مشارکت در ساخت نظم» متحول می‌سازد. یافته‌های پژوهش هشدار می‌دهند که در صورت عدم

مشارکت واقعی، حجاب به یک «گسل اجتماعی» تبدیل می‌شود؛ اما در پیامدِ اصلاحات عمیق، مشارکت واقعی زنان در سیاست‌گذاری، ادراک عاملیت آن‌ها را از تعارض با قانون به همراهی آگاهانه تغییر می‌دهد. هنگامی که ساختار حکمرانی پاسخ‌گو باشد، از ادراک «تجبر» یا «بزرگی» کاسته شده و سوژگی زنان تقویت می‌گردد. در نتیجه، زنان خود را نه «بژه سیاست»، بلکه «سوژه مشارکت» درمی‌یابند؛ ادراکی که سطح همسویی اجتماعی را ارتقا می‌بخشد.

۲-۶-۴. انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی پیامد کلان هم‌افزایی راهبردهاست که منجر به پایداری نظم اجتماعی و کاهش شکاف‌های هویتی می‌گردد.

هویت‌سازی و انسجام اجتماعی: هویت‌سازی لایه‌های شناختی و باورهای بنیادین را بازآرایی می‌کند. اصلاح ریشه‌ای در ساخت هویتی، به همسویی نظام باورها منجر شده و این همسویی در سبک‌های زیست روزمره تبلور می‌یابد. از آنجا که هویت فردی در بستر روابط اجتماعی شکل می‌گیرد، همگرایی باوری میان افراد به تولید «هویت مشترک» می‌انجامد. این هویت مشترک، سرمایه‌ای نمادین تولید می‌کند که زمینه‌ساز همدلی گسترده شده و ساختار اجتماعی را پایدارتر می‌سازد. در این چارچوب، عاملیت نه در تقابل با ساختار، بلکه در پیوند با انسجام اجتماعی و همبستگی هویتی تقویت می‌شود و انرژی متراکم زنان را در مسیر سازندگی ملی قرار می‌دهد.

افزایش سرمایه اجتماعی/جنسیتی و انسجام اجتماعی: شبکه‌سازی‌های اجتماعی هنگامی که با پرهیز از رویکردهای تقلیل‌گرایانه سامان یابند، زمینه‌ی بروز عاملیت زنان را در سطوح مختلف فراهم می‌کنند. در این حالت، زنان نه به‌مثابه کنشگرانی حاشیه‌ای، بلکه به‌عنوان بازیگران تأثیرگذار در فرایندهای مدیریتی ظاهر می‌شوند. این فرایند منجر به افزایش توانمندی ساختاری جامعه می‌شود؛ زیرا بخش قابل‌توجهی از سرمایه انسانی (زنان) امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های خود را می‌یابد. فعال‌شدن این ظرفیت‌ها، به گسترش سرمایه اجتماعی و افزایش سطح مشارکت معنادار در عرصه عمومی انجامیده و توان کلی جامعه را در مسیر توسعه متوازن ارتقا می‌دهد.

حکمرانی مردم‌محور و انسجام اجتماعی: مشارکت‌دادن مردم و نهادهای مدنی، پیوند دولت و جامعه را تحکیم می‌بخشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که عبور از «مدیریت گسل‌ساز» و حرکت به سمت حکمرانی مشارکتی، عاملیت زنان را به مؤلفه‌ای کلیدی در تقویت همبستگی ملی تبدیل می‌کند. در این پیامد نهایی، عاملیت زنان از طریق مشارکت در نهادهای مردمی، نه تنها

بازتولیدکننده ارزش‌های ایرانی-اسلامی است، بلکه به عنوان ستون ثبات و پایداری نظم اجتماعی عمل کرده و شکاف‌های ناشی از «جاکندگی بستری» را ترمیم می‌نماید.

۵. بحث

با عنایت به اینکه پژوهش در شهر تهران انجام شده و ادعایی بر تعمیم نتایج بر نگرش‌های جامعه زنان ایرانی نیست اما از آنجایی که شهر تهران هم بلحاظ موقعیت فرهنگی متنوع است و دسترسی به تحلیل‌های نخبگانی بهتر اتفاق می‌افتد و با توجه به مواجهه تحلیلی که در بخش نتایج می‌توان داشت از دیاگرام استخراج شده از نظریه مبنایی، چند سناریو در تحلیل مسئله حجاب قابل شناسایی است. به دلیل جدایی حجاب از بستر و منظومه کامل خود، زنان قادر نیستند عاملیت خود را از طریق حجاب به‌طور کامل فهم و ادراک کنند. همچنین عدم اتصال شبکه‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه، درک‌های گوناگون و پراکنده‌ای از منظومه هویتی زنان و عاملیت آن‌ها ایجاد می‌کند؛ به‌گونه‌ای که هر فرد برای ایفای نقش در هر یک از عرصه‌های اجتماعی مجبور است عاملیت خود را بر اساس اقتضائات آن عرصه تعریف کند. بازسازی و فهم صحیح از قدرت‌های زنانه و شبکه سازی اجتماعی بر محور ظرفیت‌های حقیقی زن ایرانی مسلمان سبب شکل‌گیری زمینه‌ی مناسب عملکرد زنان و شکوفایی و خلاقیت علمی و عملی آنان می‌گردد و عاملیت زنان را در مسیر صحیح خود هدایت کرده و به آنان فرصت و امکان بروز و ظهور توانمندی‌ها و شایستگی‌هایشان را می‌دهد و این امر سبب اصلاح عمیق روابط دیالکتیکی بین زنان و جامعه میشود و آنان را در مسیر حقیقی عاملیتی خود قرار می‌دهد.

۶. نتیجه‌گیری

عدم یکپارچگی در فهم و ادراک زنان از عاملیت و نقش‌هایشان شده و به دلیل فقدان اقناع اجتماعی و فرهنگی، منظومه هویتی ایرانی-اسلامی زنان به لایه‌های شناختی راه پیدا نکرده و ظهور و بروز اجتماعی نیافته است. همه این عوامل، به عنوان عوامل علی، ادراک زنان از سوژگی و عاملیتشان را مخدوش می‌کند. عامل مداخله‌گر اصلی در این فرآیند، مصرف فرهنگی افراد است که تحت تأثیر رسانه‌های مختلف و شبکه‌های اجتماعی قرار دارد. خلا رسانه‌ای و نبود تصویر روشن برای اصلاح عمیق و ریشه‌ای، زمینه را برای نفوذ جهان‌بینی‌های غرب‌گرا، لیبرال یا متحجر فراهم کرده است. فعالیت‌های عقلانی و منطقی که مبتنی بر منظومه هویتی حقیقی و فطری زن باشد، محدود و وارد لایه اثرگذار اجتماعی نمی‌شوند. علاوه بر آن، رویکردهای انتخاباتی مسئولان و فقدان تصویری

مدون برای سیاست‌گذاری زنان، فهم و درک درست زنان از عاملیتشان را مخدوش کرده است. در چنین شرایطی، برخی زنان عاملیت خود را در مقابله با حکومت و عدم قانونمندی می‌بینند و جبر محیط و ساختارهای نهادی مردم‌محور به غلبه نگاه‌های جنسیتی مردانه و عدم شناخت ظرفیت‌ها و توانمندی‌های زنانه منجر می‌شود. در این ساختارهای مخدوش، زنان برای درک عاملیت و نقش‌آفرینی خود دچار گسست از نقش‌های جنسیتی زنانه شده و به سمت نقش‌های مردانه گرایش پیدا می‌کنند. نهایت اینکه زنان با کنشگری معنادار و حضور فعال، علاوه بر افزایش سرمایه‌های اجتماعی و جنسیتی، انسجام اجتماعی و شبکه‌های پیوند قوی میان خود و حکومت را تقویت کرده و زنان عاملیت خود را در مشارکت و همراهی با قوانین می‌یابند.

پیشنهادهای

باتوجه به این امر که رویکردها و الگوهای تجویزی زود بازده اثر ماندگاری نداشته و تغییرات عمیق و ریشه‌ای را به دنبال ندارند، بازنگری در شیوه مواجهه با مسائل با اتخاذ رویکردهای عمیق و تجویزات ریشه‌ای در لایه‌ی شناختی و هویتی بسیار لازم است و تغییرات و اصلاحات عمیق و حرکت به سمت مطلوبیت را به همراه دارد.

۱. هویت بخشی به زنان

- تسهیل کنشگری بانوان در مسیر هویت‌یابی اجتماعی از طریق گنجاندن زمینه‌های ظهور و بروز زنان در عرصه‌های تخصصی همچون دانش، هنر و سیاست در سیاست‌گذاری‌ها، می‌تواند مسیرهای متنوع و جایگزینی برای رویت‌پذیری اجتماعی آنان فراهم آورد؛ رویکردی که سبب می‌شود توجه افراطی به ظاهر و کشف حجاب، کارکرد خود را به‌عنوان ابزاری برای هویت‌یابی سیاسی-اجتماعی از دست بدهد.

- رفع موانع بروز و ظهور الگوی سوم زن از طریق توجه به نقش اساسی زنان در لایه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و کنشگری از سیاستگذاری تا اجرا.

۲. رویکرد میان فرهنگی به حجاب

تا کنون اگرچه در برخی مواقع جمهوری اسلامی سعی کرده است به رویکرد میان فرهنگی نزدیک شود اما این تلاش‌ها به سیاست رایج در این زمینه تبدیل نشده است. لذا پیشنهاد می‌شود برای شروع از دایره معتقدین و محافظین حجاب خارج شده و با افراد بی حجاب به گفتگو پردازیم.

۳. تغییر نظر گاه تحلیلی

- آسیب شناسی دقیق مصادیق کنش های قانونی و فرهنگی طرح های حاکمیت و نهادهای فرهنگی چه در اجرا و چه در ترک فعل ها
- رفع اشکالات نظری در تقریر حکمت و فلسفه حجاب
- آسیب شناسی نظام معنایی آشفته از حجاب به عنوان امر اجتماعی، مبتنی بر طبیعت و عاملیت
- ارتقا گفتمان غالب و رسمی حجاب از دلالت امر جنسی مرد محور (ضامن مصلحت جنسی مردان) به معنای وثیق کاربست اراده زن
- تغییر نقطه عزیمت از حل مسئله حجاب به حل چالش های مرتبط به هویت جنسیتی و جنسیت
- تقویت المان های هویت ملی و هویت دینی
- مشارکت دادن زنان و دختران در طراحی سبک پوشش مبتنی بر ارزش های دینی و قومی

سیاسکزاری

نویسندگان مراتب قدردانی و سپاس خود را از تمامی مشارکت کنندگانی که با صرف وقت، ارائه دیدگاه ها و بیان تجربیات ارزشمند خود در انجام این پژوهش همکاری کردند، ابراز می دارند. به ویژه از نخبگان، استادان، صاحب نظران و متخصصانی که در قالب نشست های تخصصی و مصاحبه های علمی با ارائه نظرات و پیشنهادهای راهگشا به غنای نظری و تحلیلی این مطالعه کمک کردند، صمیمانه تشکر می شود. همچنین از تمامی مشارکت کنندگان میدانی که با اعتماد، همکاری و به اشتراک گذاشتن تجربیات و برداشت های خود، امکان فهم عمیق تر ابعاد اجتماعی موضوع مورد مطالعه را فراهم ساختند، قدردانی می شود. بی تردید، تحقق این پژوهش بدون همراهی و مشارکت ارزشمند این افراد امکان پذیر نبود.

تعارض منافع

مقاله فاقد هرگونه تعارض منافع می باشد.

References

- 1- Bankipour Fard, Amirhossein. (2019). The role and mission of women 1: Modesty and hijab in the Iranian-Islamic lifestyle derived from the statements of Grand Ayatollah Khamenei, the Supreme Leader of the Islamic Revolution. (9th ed.). Tehran, Iran: Enqelab-e Eslami Publications.

- 2- Bankipour Fard, Amirhossein. (2014). The role and mission of women 2: A model of women derived from the statements of Grand Ayatollah Khamenei, the Supreme Leader of the Islamic Revolution. (2nd ed.). Tehran, Iran: Enqelab-e Eslami Publications.
- 3- Berger, Peter L., & Luckmann, Thomas. (1996). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Translated by Fariborz Majidi. Tehran, Iran: Elmi va Farhangi Publications.
- 4- Bostan (Najafi), Hossein. (2011). Sociology of the family with a perspective on Islamic sources. (1st ed.). Qom, Iran: Pajouheshgah-e Howzeh va Daneshgah Publications.
- 5- Creswell, John W. (2023). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches—narrative research, phenomenology, grounded theory, ethnography, case study. Translated by Hasan Danayi Fard & Hosein Kazemi. (6th ed.). Tehran, Iran: Saffar Publications.
- 6- Creswell, John W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Translated by Hasan Danayi Fard & Ali Salehi. (2nd ed.). Tehran, Iran: Ketab-e Mehraban Nashr Publications.
- 7- Flick, Uwe. (2008). An introduction to qualitative research. Translated by Hadi Jalili. (1st ed.). Tehran, Iran: Nashr-e Ney.
- 8- hezarjarebi, Jafar; sedghorab, mohammad; jafarikafeabad, saber & dabestani, sedmahdi. (2014). Rvey Of Needs, Interests And Priorities Of Juvenile Girls In Tehran. Journal of Social Development and Welfare Planning, 5(18), 63-109. (In Persian)
<https://doi.org/10.22054/qjsd.2014.380>
- 9- Javadi Amuli, Abdullah. (2019). Woman in the mirror of divine beauty and divine glory. (30th ed.). Qom, Iran: Markaz-e Nashr-e Esra
- 10- Khaniki, Hadi & Babaei, Mahmood. (2012). The impact of Internet communication mechanisms on interaction patterns of actors in Iran's cyberspace. Journal of Social Sciences, 19(56), 73–116. (In Persian)
<https://doi.org/10.22054/qjss.2012.894>
- 11- Mohebbi, Ali & Kia, Ali Asghar. (2020). Social networks and cultural changes among students of Tehran universities: Based on Inglehart's materialist and post-materialist values. Journal of Culture-Communication Studies. 21(51), 63–90. (In Persian)
<https://doi.org/10.22083/jccs.2020.213551.2987>

- 12- Mohseni Tabrizi, Alireza. (2016).Qualitative research methods in interpretive schools: Context and application.(1st ed.). Tehran, Iran: Ettela'at Publications.
- 13- Mohammadpour, Ahmad. (2010).Quality assessment in qualitative research: Principles and strategies of validation and generalizability. Journal of Social Sciences. 17(48), 73–107.(In Persian)
<https://doi.org/10.22054/qjss.2010.874>
- 14- Naghipoor eiveki,Sahar; Nikkhah Ghamsari,Narges; GholamReza Kashi, Mohammad Javad & Ganji,Mohammad.(2023).Meta-Synthesis of Hijab Studies in Iran aftermass the Islamic Revolution. Journal of Women's Studies,14(3),143-172.(In Persian)
<https://doi.org/10.30465/ws.2024.44669.3812>
- 15- Ritzer, George. (2007). contemporary Sociological theory. Translated by Mohsen Salasi.(12th ed.). Tehran, Iran: Elmi Publications.
- 16- Tavassoli, Gholam Abbas.(1995).Sociological theories.(5th ed.). Tehran, Iran: SAMT Publications.
- 17- Wallace, Ruth A. & Wolf, Alison. (2017). Contemporary sociological theory: Continuing the classical tradition. Translated by Mehdi Davoudi.(1st ed.). Tehran, Iran: Sales Publications.